Vlad SOFRONIE

Universitatea din Bucureşti, Facultatea de Istorie
University from Bucharest, Faculty for History

Bizanţul şi pericolul normand în secolele al XI-lea şi al XII-lea

Byzantium and the Norman threat in the 11th and 12th centuries

This essay wants to present how the relations between the Byzantine empire and the Normans degenerated into bloody wars in the 11-th and 12-th centuries. From mercenaries hired by the Byzantine emperor, the Normans became with the passing of time the most dangerous and terrifying army that attacked the Eastern empire teritories in the 11-th. and12-th centuries.

We can definetly say that the Normans were the forerunners of the antibyzantinic attitudes in Western Europe. The military actions of the Russian Normans as those of their cousins from southern part of Italy showed to the Western world the internal weakness of the Byzantine world. The clergymen from southern Italy were the first scholars who began the mental preparations of the Western world for the future attacks over the Byzantine empire. William from Apulia and Amatus de Monte Cassino underline for example the cowardness, treachery, duplicity, weakness and corruption of the Byzantines.

Keywords: Byzantium, Alexios the I-st., Bohemund, Guiscard, Manuel Comnenos, Roger the IInd, Thessalonik, Constantinople, Dyrrachion, crusades, Aimé, William from Apulia, Eustathios

Institution's address: Bd. Regina Elisabeta 4-12, Sector 5, Bucureşti, România,
tel./fax: +40 021 3100680

Personal e-mail: *vladsofronie@hotmail.com*

Primele contacte pe care le-au avut bizantinii cu normanzii nu au fost nicidecum paşnice. Mai întâi sunt de menţionat problemele pe care le-au pricinuit normanzii ruşi bizantinilor. Aceştia erau nimeni alţii decât verii acelora, care peste un veac, sub conducerea înspăimântătorului Guiscard, vor supune Imperiul de Răsărit la grele cazne.

Din cronica lui Nestor aflăm că primii normanzi care s-au îndreptat spre Rusia au ajuns la vechiul drum comercial care ducea de la "varegi la greci". Askold şi Dir, doi din oamenii lui Rurik, cneazul Novgorodului, au cerut permisiunea de a merge la Constantinopol, despre care auziseră doar lucruri atrăgătoare[1]. Cert este faptul că în anul 860, în timpul domniei lui Mihail III, a avut loc primul atac al acestor normanzi ruşi asupra Bizanţului. Incursiunea a fost însă respinsă de trupele imperiale. Eşuarea acestei tentative îndrăzneţe nu a avut darul de a-i linişti pe bizantini; dimpotrivă, au rămas mult timp marcaţi de "furtuna care a venit din nord"[2].

După această primă confruntare au urmat alte atacuri ale normanzilor ruşi. Nu se încerca mereu direct atacarea capitalei imperiale, ci şi forţarea autorităţilor bizantine de a semna tratate prin care normanzii puteau să-şi asigure primatul comercial[3].

Trebuie să menţionăm atacurile lui Oleg sau Igor până la marea înfruntare care a opus Imperiului bizantin pe temutul cneaz Sviatoslav. Leon Diaconul ne povesteşte despre îngâmfarea lui Sviatoslav, care le-a spus solilor bizantini, că puterea imperială trebuie să-i cedeze de bună voie Constantinopolul şi să se retragă din calea sa spre Asia Mică[4]. Incursiunea sa este stopată strălucit de Ioan Tzimiskes.

Au existat însă şi colaborări între cele două tabere, cel mai bun exemplu constituindu-l alianţa dintre împăratul Vasile II şi cneazul Vladimir împotriva uzurpatorului Bsardas Phocas. Drept răsplată pentru ajutorul său, Vladimir a primit spre căsătorie pentru prima oară în istoria Imperiului bizantin, o porfirogenetă[5]. Pentru a-l forţa pe împărat să-i acorde mâna Annei, cneazul rus a ocupat Chersonesul, unde a şi primit botezul creştin[6].

Treptat însă, Imperiul bizantin pierde contactele cu Rusia normandă. Apariţia unor popoare de stepă face ca interesul pentru Constantinopol să scadă. Foarte rapid rolul normanzilor ruşi este luat de rudele lor din vest. "Francii"[7], cum mai erau numiţi normanzii porniţi în aventură din nordul Franţei, le vor lua locul varegilor atât ca mercenari cât şi ca agresori.

Sunt de semnalat aici similitudini în caracterizările normanzilor ruşi şi ale bizantinilor, de care avem parte în "Cronica lui Nestor" foarte asemănătoare cu ce vor scrie cronicarii occidentali în secolul al XII-lea. Bizantinii sunt văzuţi ca trădători, şireţi, necredincioşi, mereu interesaţi de a cumpăra totul cu bani sau cadouri. Normanzii ruşi sunt apreciaţi pentru dorinţa lor de a lupta, vitejia lor, fiind interesaţi doar de a lupta şi a cuceri, ei neputând fi sub nici o formă cumpăraţi cu bani[8]. Aceeaşi atitudine se observă pe parcursul lucrării şi la cronicarii din vestul Europei peste un veac.

După moartea împăratului Vasile II în 1025, Bizanţul a căzut în mâinile nobilimii civile din capitala Imperiului. Cel mai grav s-a reflectat acest fapt în structura militară; pământurile ţăranilor stratioţi au fost acaparate de marii proprietari funciari[9]. Imperiul bizantin se vedea din nou nevoit să apeleze la mercenari. Druşima varego-rusă nu a mai fost prezentă în prim plan, dar în locul ei au apărut normanzi din Franţa, Anglia şi mai ales Italia, care au început să joace un rol hotărâtor în viitorul Imperiului de Răsărit. Spre deosebire de stratioţi care erau însufleţiti de dorinţa patriotică de a-şi apăra pământul, mercenarii normanzi erau foarte periculoşi fiindcă nu ezitau nici o clipă în a-şi lăsa comandantul la nevoie, evitarea luptei în cazul neprimirii soldei şi ce era mai grav organizarea de rebeliuni, care zdruncină Imperiul.

Prima ocazie pentru aceste noi trupe în a-şi dovedi fidelitatea s-a ivit pe timpul domniei lui Mihail IV, care a preluat planul lui Vasile II de recucerire a Siciliei. În rândurile armatei bizantine, alături de ruşi şi de scandinavi s-a aflat şi un contingent de normanzi, care fuseseră puşi la dispoziţie de prinţul Guaimar de Salerno. În rândurile mercenarilor se aflau cei mai bătrâni fii ai lui Tancred de Hauteville, Wilhelm şi Drogo, viitori conţi de Apulia. Cronicile normande, în special cea a lui Amatus de Monte Cassino, vorbesc despre vitejia normanzilor, cărora li se datorează în exclusivitate reuşita primelor acţiuni ale expediţiei[10]. Nemulţumiţi de tratamentul la care au fost supuşi normanzii, sub conducerea lui Harduin, reuşesc să treacă în Italia, unde se revoltă pe teritoriile stăpânite de greci, devastează aceste părţi şi se aşează în Apulia. Din mercenari iscusiţi, normanzii deveneau acum duşmani ai bizantinilor. Gaufredus Malaterra condamnă însă laşitatea, înşelăciunea şi nedreptatea grecilor, acestea fiind în opinia sa principalele cauze pentru revolta normanzilor[11].

În sudul Italiei a rămas cunoscutul general Maniakes, care trebuia să readucă Sicilia sub autoritate bizantină. Wilhelm de Apulia îl vede ca îngâmfat, necinstit şi de o cruzime sălbatică, fiindcă nu s-a dat în lături de a ucide preoţi şi copii, iar în cele din urmă a uzurpat chiar şi titlul imperial[12]. Prin acţiunile sale, Maniakes nu a reuşit să-i atragă de partea sa pe normanzi. Bătălia pe care a purtat-o în faţa trupelor imperiale era ca şi câştigată, dacă nu ar fi intervenit moartea sa, ceea ce a făcut ca rebeliunea să fie înăbuşită. Încercarea de uzurpare a tronului din partea lui Maniakes a fost ceva inedit pentru normanzi. Ei nu erau familiari cu aceste practici din lumea feudală din care veneau. Dacă pentru bizantini această încercare de uzurpare se încadra în ceva firesc, normanzilor le deschisese ochii asupra posibilităţilor care apăreau. Exemplul oferit de Maniakes, care s-a revoltat împotriva puterii imperiale de la Constantinopol, deşi avea în subordine doar o oaste redusă numeric, i-a impresionat.

Primii mercenari normanzi care s-au revoltat împotriva stăpânirii bizantine şi care merită enumeraţi sunt Hervé, Robert Crispin şi Ursel de Bailleul. Hervé, care luptase o perioadă şi dub conducerea lui Maniakes în Sicilia, s-a ridicat împotriva împăratului bizantin Mihail VI deoarece acesta din urmă i-a refuzat titlul de "*magistrator*". Foarte supărat, mercenarul normand s-a retras în Armenia, unde a adunat nişte soldaţi turci cu care a atacat trupele imperiale. Incursiunea lui nu a fost de durată, el fiind trădat şi închis de aceeaşi turci. Schlumberger e de părere că Hervé şi-a primit în cele din urmă titlul de "*magister*". Istoricul se bazează pe faptul că normandul a reuşit să-şi cumpere libertatea de la turci, iar viitorul împărat bizantin, aparţinând partidei militare i-a dat în subordine un detaşament militar[13].

Robert Crispin luptase mai întâi împotriva sarazinilor din Spania, după care a ajuns în Bizanţ, unde a primit comanda detaşamentelor normande. Cum împăratul Romanos Diogenes nu şi-a respectat promisiunea şi nu i-a plătit solda, Crispin a început să devasteze teritoriile bizantine în locul unei expediţii împotriva turcilor. Toate trupele bizantine care au fost trimise împotriva sa au suferit înfrângeri; dar moartea lui Crispin, prin otrăvire, a pus capăt acestor conflicte[14].

În sfârşit, Ursel de Bailleul l-a ajutat mai întâi pe Roger, fratele lui Robert Guiscard, la cucerirea Siciliei. După aceasta, consolidarea stăpânirii normande a aparţinut probabil acelora care au refuzat să se supună fiilor lui Tancred de Hauteville. Pentru o scurtă perioadă de timp, Ursel l-a slujit pe Robert Crispin şi ulterior a devenit succesorul acestuia. În bătălia de la Mantzikert, din 1071, potrivit surselor bizantine, a avut un rol duplicitar, nefiind sigur dacă l-a lăsat pe împărat înadins la ananghie, sau s-a despărţit de el ascultând ordinul. În curând, funcţia sa de comandant de trupe de mercenari nu l-a mai mulţumit, s-a refugiat în teritoriul de lângă graniţa armeană şi a început să facă zile grele trupelor imperiale. O armată bizantină sub conducerea lui Ioan Dukas a fost învinsă de către oamenii lui Bailleul, iar comandantul ei a căzut prizonier. Această victorie l-a făcut un adversar de temut. Pentru că nu îndrăznea încă să aspire la coroana imperială, l-a numit basileu pe Ioan Dukas, în timp ce el pregătea atacul asupra Constantinopolului. Împăratul Mihail VII s-a înspăimântat de noul pericol şi s-a aliat cu turcii, care au reuşit să-l prindă pe Ursel. Până la urmă, a fost răscumpărat de soţia sa din captivitate şi s-a refugiat în thema Armeniakon. Ţelul său era acum clar, acela de a clădi o stăpânire normandă în Asia Mică, după cum reuşise să facă Robert Guiscard pe pământul bizantin din Italia. Alexios Comnenul a fost însărcinat de Mihail VII să-l aducă pe Ursel la Constantinopol, ceea ce a şi reuşit în urma unei înţelegeri prealabile cu turcii[15]. Anarhia politică continuă în Bizanţ cu revolta armatelor; pe tron urcase acum Nikephoros Botaniates. La scurt timp, Ursel moare otrăvit, cum ne spune Amatus de Monte Cassino. De subliniat este faptul cum cronicarul nu critică sub nici un aspect încercarea lui Ursel de a se revolta împotriva împăratului şi năzuinţa sa de a cuceri o parte din teritoriul Imperiului. Acuzele sale se îndreaptă din nou spre greci, care l-au capturat prin viclesug pe Ursel. În aceeaşi parte a cronicii găsim o explicaţie a autorului de ce normanzii au fost nevoiţi să-şi părăsească patria, unde în respectiva ordine nu-şi găseau rostul. Ei nu constituiau pentru Imperiul bizantin tipul soldatului ideal mercenar, deoarece erau înclinaţi a cuceri şi a supune[16].

Primele răzvrătiri au arătat că normanzii erau hotărâţi de a se impune pe scena politică şi a crea dificultăţi Imperiului bizantin. Programul de cucerire şi supunere îşi găseşte cel mai bun exponent în persoana lui Robert Guiscard.

Structura administrativă a stăpânirii bizantine din Italia a fost reorganizată la sfârşitul secolului al X-lea în trei theme: thema Langobardia, cu sediul central la Bari; Lucania, cu centrul administrativ probabil la Tursi, şi Calabria, administrată de la Reggio. Catepanatul Langobardia avea o numeroasă populaţie greacă în sud, dar partea de nord era în majoritate latină. Lucania avea o populaţie în general mixtă, în timp ce Calabria era aproape în exclusivitate locuită de populaţie greacă. Când normanzii au atins pentru prima oară ţărmul Siciliei în 1061, partea de nord-est a insulei era în majoritate greacă, după cum grecii ortodocşi locuiau în jurul oraşelor Palermo şi Agrigento, chiar dacă nu într-un număr atât de mare[17].

Crearea provinciei ecleziastice Otranto ţinea de încercarea de a lega formata şi parţial grecizata zonă de orbită bizantină. Disputa jurisdicţională între Roma şi Constantinopol s-a ilustrat fidel în conflictul pentru lacul Trani, din nordul Apuliei. După ce a fost sub ambele stăpâniri, la sfârşitul secolului al IX-lea, prin victoria asigurată de normanzi, Trani a devenit metropola provinciei[18].

Impactul normand a modificat relaţiile pe care creştinătatea vestică le avea cu vecinii săi. Nu este

nici o coincidenţă că Biserica Occidentală a început să manifeste o atitudine tot mai intransigentă faţă de Orient odată cu suportul militar pe care îl primea Roma din partea normanzilor. Suportul de care s-au bucurat normanzii din partea papei Benedict VIII, pe timpul răscoalei lui Melo, poate fi în strânsă legătură cu disputele ce aveau loc între Roma şi Constantinopol, pentru controlul asupra episcopatelor din Apulia[19].

Primii normanzi au debarcat în Peninsula Italică în 1016, când au participat alături de Guaimar IV de Salerno la lupta împotriva arabilor. Raporturile papalităţii cu normanzii au fost însă de multe ori schimbătoare. În 1053, Robert Guiscard, conducătorul normanzilor, zdrobeşte armata pontificală la Civitate. Cel mai important act dintre papalitate şi normanzi este tratatul de la Melfi din 1059, când papa Nicolae II, în opoziţie cu predecesorii săi a trecut la alianţă. Căpeteniile normande, Robert Guiscard şi Richard de Aversa, prestează omagiu de vasalitate în faţa papei. În schimbul vasalităţii, papa recunoaşte lui Richard de Aversa-Capua, respectiv lui Guiscard stăpânirea asupra Calabriei şi Siciliei. Bazată pe această alianţă, papalitatea a trecut la emanciparea de sub primatul nobilimii romane şi a curiei regale germane, prin decretul papal din 1059[20]. Acest tratat a afectat iremediabil relaţiile dintre Roma şi Constantinopol. Guiscard şi Richard din Capua erau interesaţi şi de a restabili drepturile papalităţii pe care le pierduse în favoarea Constantinopolului. Aspiraţiile normanzilor împotriva Imperiului de Răsărit puteau fi coordinate de papalitate, deoarece şi aceasta din urmă era interesată în a recupera şi provincia Illyria, care odată aparţinuse Romei[21].

Cât timp a stabilit Guiscard politica normandă în sudul Italiei, aceasta a avut un caracter antibizantin. Toată străduinţa sa s-a orientat spre a aduce noi teritorii în subordinea normandă şi de a avansa mai la est[22]. După anul 1059, cuceririle făcute de Guiscard urmăreau, pe lângă teritoriile acaparate şi introducerea ritului latin în bisericile din sudul Italiei care acum se aflau sub jurisdicţie papală[23].

Cronicarii, clerici latini în majoritate din sudul Italiei susţin acţiunile lui Guiscard, pe care îl văd ca pe un adevărat erou, în timp ce bizantinii sunt ponegriţi şi făcuţi principalii vinovaţi de acţiunile lui Robert Guiscard. Revolta lui Melo din 1009 este văzută ca îndreptăţită de Amatus de Monte Cassino. Aroganţa şi mândria grecilor, impozitele prea mari au determinat reacţia violentă a locuitorilor Apuliei[24]. Cronicarul recunoaşte faptul că bizantinii au controlat încă din antichitate sudul Italiei, dar "*superbia*" lor trebuia pedepsită[25]. Guiscard este prezentat ca un cavaler sărac, dar care datorită ajutorului divin îi va înfrânge pe mândrii bizantini[26].

Wilhelm din Apulia îi vede laşi şi mereu puşi pe fugă[27]. Faptul că bizantinii apelează la diplomaţie, la şiretlicuri sau alianţe politice este de neconceput pentru cronicarii monahali. Bizantinii sunt văzuţi ca "*genus ignavum*"[28], iar Alexios I este condamnat pentru faptul că se foloseşte de bogăţia Imperiului spre a câştiga războaie[29] "*Et ovri son thesaure...*", bunăstarea, comorile, nu vor face decât să-i stârnească mai mult pe normanzi. Amatus spune că normanzii nu puteau fi cumpăraţi cu aur sau cu bani, ci doresc direct cucerirea capitalei bizantine[30].

În anul 1061 au avut loc primele acţiuni antibizantine în sudul Italiei, conduse de Guiscard. Cucerirea Siciliei a început cu oraşul Messina şi s-a încheiat cu căderea Siracuzei în 1088. Paradoxal, cea mai înverşunată rezistenţă li s-a opus normanzilor din partea cetăţii lombarde Bari şi nicidecum din partea Calabriei greceşti sau a Lucaniei semi-greceşti. Oraşul Bari s-a predat lui Guiscard abia în 1071, după un asediu care a durat mai mult de trei ani. Odată cu cucerirea acestei fortăreţe, a luat sfârşit dominaţia bizantină din Italia[31].

Situaţia creată după diferendul ecleziastic din 1054 se agravează considerabil, din momentul în care armatele occidentale au lansat primele operaţiuni împotriva Imperiului bizantin. Conflictul militar a apărut astfel şi ca o consecinţă a ostilităţii între biserici, fapt ce a înveninat şi mai mult raporturile, deja încordate, dintre cele două comunităţi creştine. Astfel s-a explicat în ochii bizantinilor agresiunea normandă împotriva teritoriilor italiene ale Imperiului şi ulterior chiar extinderea atacului spre est. În urma tratatului de la Melfi, care a pecetluit alianţa normando-pontificală în 1059, normanzii, de acum înainte forţa armată a papalităţii, îşi întreprind operaţiunile contra bizantinilor din Italia, fapt ce se soldează cu expulzarea administraţiei bizantine din această provincie. Imediat, ei încearcă cucerirea Constantinopolului în 1081, ţinta lor supremă[32], ca şi a verilor lor din Orient.

Tratatul de la Melfi, semnat doar la cinci ani după schisma bisericilor, i-a făcut pe bizantini să se gândească la acţiunile normande antibizantine ca fiind încurajate de papalitate, în dorinţa de a slăbi biserica de la Constantinopol. Puterea militară şi ambiţiile papalităţii, îndreptate mai ales împotriva împăratului german, socotit prietenul Bizanţului, i-au descumpănit pe bizantini, ataşaţi tradiţiei patristice, potrivit căreia biserica era o forţă spirituală în slujba păcii şi nicidecum a războiului[33]. La această agresiune, bizantinii trebuiau să opuna o opoziţie mai consistentă. Astfel s-au încercat

diferite alianţe şi coaliţii împotriva normanzilor, împăratul căutând ajutor la emirul selgiucid, la Henric IV sau Veneţia.

Noul împărat bizantin Alexios I Comnenul l-a răsturnat de la domnie pe Botaniates şi s-a încoronat la 4 aprilie 1081[34]. Acum Guiscard avea un pretext serios în atacarea Constantinopolului, fiindcă socotea noua domnie a lui Alexios I ca o uzurpare la adresa fostului împărat Mihail VII şi a ginerelui său Constantin Ducas, logodit cu fiica sa Elena[35]. Deşi căsătoria nu avusese încă loc, Guiscard găsise motivul pentru a se implica în chestiunile ce priveau tronul Imperiului bizantin. Premisele au fost create, când la curtea lui Guiscard a apărut un grec, care s-a dat a fi împăratul răsturnat Mihail VII Ducas şi astfel normandul a găsit de cuviinţă a porni împotriva Bizanţului şi a duce la bun sfârşit planul de cucerire mult visat.

Victoriile normanzilor i-au făcut pe cronicari să caute explicaţii în supranatural, în Divinitate, "*Fortuna - Providentia*" fiind de partea lor în războiul contra bizantinilor[36]. Omeneşte normanzii nu ar fi putut să-i înfrângă pe bizantini, ci doar cu ajutorul lui Dumnezeu. Amatus insista pe această idee, el fiind convins de faptul că mâna lui Dumnezeu îi îndruma pe oamenii lui Guiscard[37]. În cronicile respective se încerca justificarea acţiunilor militare, care ar fi o dorinţă dumnezeiască. Călugarul de la Monte Cassino mai adaugă în cronica sa un vis al unui preot, care interpretat îl arăta pe Guiscard cuceritor al Imperiului bizantin cu binecuvântarea lui Dumnezeu. La aceasta mai apare o viziune, de data aceasta a unui călugăr din Benevent, care în mare văzuse acelaşi lucru în timp ce se ruga[38].

Malaterra, la rândul său, încearcă să justifice acţiunile normande. De fapt, cronicarul este ferm convins şi are toată încrederea că Dumnezeu i-a călăuzit pe normanzi spre Apulia, iar acum tot el îi duce spre Constantinopol, pentru a-i înlocui pe greci şi a prelua moştenirea Imperiului[39]. Wilhelm din Apulia este ferm convins că destinul îi duce la Constantinopol pe normanzi. Acolo unde Otto II sau Mihail IV eşuaseră, mai exact, în lupta contra sarazinilor în Sicilia, reuşiseră normanzii[40].

În faţa primejdiei tot mai evidente, Alexios I se aliază cu Veneţia, vital interesată în eliminarea normanzilor în Adriatica. Ambiţiile de expansiune ale normanzilor în Balcani ameninţau să-i închidă ieşirea la Mediterana.

Zdrobirea forţelor normande, care asediau Dyrrachion, a fost ceva efemer, întrucât peste un an (1082) Guiscard continuă asediul şi reuşeşte în cele din urmă să supună cetatea[41]. Marşul împotriva Romei al lui Henric IV în 1081, desfăşurat şi cu ajutor bizantin, a dus indirect la dejucarea ofensivei lui Guiscard asupra Bizanţului, acesta fiind nevoit a se retrage spre a veni în ajutorul papei. Papa Grigore VII (1073-1085) nu se afla în relaţii prea bune cu Guiscard, dar izbucnirea conflictului cu împăratul Henric IV a dus la împăcarea celor doi, în 1080. Papa chiar a cerut spiritualităţii din Italia meridională să cheme cavalerii alături de Guiscard, promiţându-le iertarea păcatelor lumeşti. Acestor normanzi, papalitatea trebuia să le mulţumească pentru izgonirea bizantinilor din sudul Italiei şi aducerea acestui teritoriu sub primatul pontifului roman după trei secole şi jumătate de stăpânire bizantină. Guiscard i-a venit în ajutor papei în 1081, când l-a evacuat la Salerno[42].

Robert Guiscard revine în Balcani, după ce înfrânge flota veneţiană în Adriatica, reocupă Corfu şi golful Artei. Dar epidemia care a izbucnit în mijlocul trupelor sale îl obligă să revină în Italia, unde la scurt timp moare în mai 1085. Războiul pentru succesiune în ducat, între Bohemund şi Roger, îl face pe Alexios să înlăture cel puţin pentru un moment primejdia[43].

Robert Guiscard şi-a urmărit ţelul, cucerirea Bizanţului, până la final. Normandul a dezvoltat o politică, care îşi găseşte adepţi şi în viitor în persoanele lui Bohemund şi Roger II, care au reluat lupta împotriva Imperiului de Răsărit. Diferenţa a constat în faptul că Guiscard a încercat de unul singur a încheia socotelile cu Bizanţul, în timp ce atât Bohemund, cât şi Roger II au căutat diferiţi aliaţi. Dar acest fapt a fost posibil doar după declanşarea cruciadelor şi după ce alte popoare au intrat în contact direct cu Bizanţul şi s-a creat o propagandă generală împotriva grecilor.

Declanşarea cruciadelor nu putea fi o acţiune care să fie ignorată de către normanzi. Bohemund, fiul lui Guiscard, era acum principe de Tarent şi participase alături de tatăl său la războaiele acestuia cu bizantinii. La începutul expediţiei pentru eliberarea Ţării Sfinte, Bohemund şi-a dat silinţa de a nu-i face pe bizantini să devină suspicioşi în ce priveşe persoana lui, încercând să pară un cruciat devotat şi credincios[44].

Normandul avea un oarecare avantaj în faţa celorlalţi lideri cruciaţi. El era singurul care avea experienţa războiului la est de Adriatica, dacă ne amintim campanile sale dintre 1081 – 1085. Dacă în anul 1083 nu a reuşit să asedieze cu succes Constantinopolul, acum, după un deceniu, venea în oraş, de această dată ca aliat al împăratului bizantin. Bohemund era însoţit şi de ducele Robert de Normandia, care îşi petrecuse iarna în Apulia; era alt motiv de îngrijorare pentru Alexios[45].

Populaţia Imperiului era greu de convins că

principele de Tarent şi normanzii săi sunt doar nişte simpli cruciaţi. Simpla expediţie până în Bizanţ dădea imaginea unui atac inamic, nu a unui marş paşnic, şi trezea amintirile atacului lui Guiscard. Bohemund reprezenta fidel figura cruciatului clasic, care asemeni lui Balduin, Tancred sau alţii, a plecat spre Orient spre a-şi dobândi un nou principat. Cu siguranţă urmărea să profite de cruciadă pentru a-şi atinge scopurile.

La început a fost de acord să presteze un jurământ de vasalitate în faţa împăratului Alexios I, prin care promitea că tot ce va cuceri va fi restituit împăratului bizantin. De la debutul campaniei spre Ierusalim, normandul a cerut de la Alexios I titlul de domestic al Orientului, fiindcă astfel toate acţiunile sale deveneau legitime din partea Imperiului bizantin. După ce cucereşte Antiochia, Bohemund o ia în stăpânire şi pune bazele unui principat propriu în cetate, încălcându-şi angajamentele faţa de împărat[46]. Bohemund a refuzat să recunoască suzeranitatea bizantină şi s-a adresat papei, căruia, într-o scrisoare, îi povestea despre nedreptăţile la care îi supusese împăratul bizantin pe cruciaţi, numindu-i "eretici"pe greci.

Luat prizonier de către emirii locali din Siria pentru trei ani, Bohemund pregăteşte călătoria în Occident, menită a găsi aliaţi împotriva Bizanţului. După răscumpărarea din captivitate, Bohemund începe călătoria de propagandă în favoarea acţiunilor sale în Franţa şi Italia. În Franţa, regele Filip i-a oferit-o pe fiica sa Constanţa de soţie şi i-a promis şi trupe[47,48].

Întotdeauna normanzii au căutat pentru acţiunile lor să obţină legitimitatea papei. Lupta lui Guiscard împotriva Bizanţului primise de asemenea aprobarea papei. Noul papă, Pascal II, i-a oferit lui Bohemund sancţiunea papală. Rivalitatea cu Bizanţul şi politica activă împotriva împăratului au fost aprobate de Scaunul papal. Bohemund a adus multe argumente împotriva bizantinilor pe care îi numea "schismatici", iar apoi îi acuză de diferitele nedreptăţi la care îi supuneau pe pelerini şi în special pe cruciaţi[49]. Această propagandă exercită, încă de acum, o mare influenţă în evoluţia psihologiilor colective apusene antibizantine în secolul XII; împăratul este înfăţişat ca trădător al cauzei creştine şi ca principala piedică în ducerea la bun sfârşit a planurilor latine. Revenit în Italia, Bohemund declanşează al doilea război bizantino-normand (octombrie 1107 – septembrie 1108)[50]. Debarcarea principelui de Tarent la Avlona s-a soldat cu un dezastru pentru armata sa. Bohemund reia planul tatălui său din urmă cu un sfert de secol şi atacă Dyrrachion. Împăratul îl asediază în tabără şi-l obligă să capituleze, dupa care normandul se vede nevoit a semna un tratat umilitor la Deabolis. Prin tratat, Bohemund se recunoaşte vasal basileului, iar ca feudă primeşte un teritoriu redus simţitor al Antiohiei; prestează jurământ de a nu mai călca niciodată pe teritoriu grecesc, iar patriarhul Antiochiei trebuia să fie din nou de rit grec. După moartea lui Bohemund, survenită la scurt timp după înfrângerea sa, nepotul lui Tancred, denunţă tratatul la Deabolis.

Ideea de cucerire a Constantinopolului a trăit mai departe în conştiinţa normandă. Alianţa lui Alexios cu turcii în bătălia de la Dyrrachion împotriva lui Bohemund a atras din nou suspiciuni şi critici în Occident. Pericolul normand nu se terminase pentru Imperiul bizantin, iar viitoarele cruciade scot din nou la iveală încercările nedisimulate de cucerire a Constantinopolului.

Ulterior principatele normande sud-italiene şi din Sicilia se unifică sub autoritatea unică a lui lui Roger II de Sicilia (1129), iar un an mai târziu normandul este încoronat rege de contrapapa Analect II, în catedrala din Palermo. Crearea regatului Siciliei înseamnă apariţia unui adversar redutabil pentru Bizanţ şi Imperiul romano-german în Mediterana şi Italia. La moartea lui Analect II, papa Inocenţiu II îl excomunică pe regele sicilian şi întreprinde o campanie militară, în înţelegere cu împăratul bizantin, contra regatului sud-italian. După ce este învins şi luat prizonier, pontiful roman este silit să-i recunoască oficial titlul regal lui Roger II.[51,52]

La fel ca tatăl său, Roger II a avut şi el interes pentru Africa, dar s-a orientat mai ales spre Bizanţ, asemenea predecesorilor săi Guiscard şi Bohemund. Un timp, Roger II a încercat să fie în relaţii bune cu Imperiul bizantin. Faţă de biserica greacă a fost mereu tolerant şi în timpul conflictului cu papa au existat zvonuri potrivit cărora ar fi fost posibil ca biserica regatului celor două Sicilii să fie supusă patriarhiei de la Constantinopol. Regele normand a făcut şi o propunere pentru o căsătorie între fiul său şi prinţesa bizantină, aici urmând şi el planul lui Guiscard. Intenţiile sale erau clare, încerca supunerea şi cucerirea Constantinopolului, iar cel mai bun prilej pentru aceasta îl constituia cruciada a doua[53].

La aflarea veştii că regele Ludovic VII a luat crucea în 1145, Roger II a încercat să-l convingă să traverseze marea prin Sicilia, de unde să pornească împreună împotriva Bizanţului. După cele întâmplate cu Bohemund în prima cruciadă, dar şi alăturarea împăratului german Conrad III, înrudit şi aliat cu împăratul bizantin Manuel, a dus la năruirea planului lui Roger II, întrucât acesta prevedea trecerea prin Imperiul bizantin[54].

Normandul a acţionat rapid, fiindcă miza pe partida antigrecească din armata franceză. Atacul are loc prin surprindere, Roger II ocupă Corfu, jefuieşte Eubeea şi debarcă în Golful Corint, după ce în prealabil pradă Theba şi Atena. Regele normand ia în captivitate o mare mulţime de meşteşugari din industria mătăsii cu întreg utilajul lor, pentru a dezvolta propria industrie din sudul Italiei şi din Sicilia[55]. Neînţelegerea cu Ludovic VII în vederea găsirii unui numitor comun pentru cucerirea Constantinopolului l-a făcut pe Roger II să se retragă. Puternica ofensivă normandă a dat greş, un motiv putând să-l constituie şi nesusţinerea din partea papalităţii, cum spune Sibyll Kindlimann[56]. În ochii papalităţii el era văzut ca un uzurpator, iar Eugen III urmărea împreună cu Conrad III să-l deposedeze de teritoriile din Sicilia. Prin prietenia lui Conrad cu împăratul bizantin, papa a început să se gândească la uniunea bisericilor[57].

Eşuarea cruciadei a doua şi reuşita flotei normande de a-l proteja pe regele Franţei, la întoarcerea sa din Palestina, de o eventuală întâlnire cu bizantinii au dus la o apropiere între cele două regate şi, totodată, a amplificat ura împotriva grecilor. În Occident aceştia erau socotiţi principalii vinovaţi de nerealizarea obiectivelor cruciadei a doua. În contrast cu apropierea lui Conrad III faţă de Constantinopol, se creau premisele pentru o alianţă antibizantină. Cel puţin pentru moment, aceasta nu a avut finalitate. De remarcat este faptul că cei mai înverşunaţi duşmani ai Bizanţului la sfârşitul secolului al XI-lea şi în al XII-lea au fost normanzii, cei care s-au preocupat în permanenţă, cel puţin sub Bohemund şi Roger II, de crearea unei alianţe cu Occidentul în vederea cuceririi Constantinopolului.

Atacul violent al lui Roger II nu putea rămâne fără răspuns din partea bizantină. Împăratul Manuel Comnenul pregăteşte o expediţie de pedepsire a regelui normand. El strânge legăturile cu Veneţia şi încheie o alianţă cu împăratul german la Thessalonic, în decembrie 1148. Prin acel tratat, cei doi împăraţi se angajau să atace concomitent anul următor. Dar dificultăţile din propria tabără îl obligă pe Manuel să amâne expediţia. Conrad III are la rândul său de înfruntat defecţiuni în Germania şi când se pregătea să pornească împotriva lui Roger II, moare pe neaşteptate în 1152. Venirea lui Barbarossa pe tronul Imperiului german schimbă datele problemei, iar Manuel se vede pus în situaţia de a ataca singur[58].

Planul lui Manuel de restaurare a dominaţiei Imperiului bizantin în Italia, speranţa ca în schimbul uniunii bisericilor să primească coroana imperială din mâinile papei l-au făcut să pornească o ofensivă în sudul Italiei. Victoriile împăratului bizantin au fost de scurtă durată, la fel ca şi visul său de a se încorona împărat unic, o altă himeră a lui Manuel. Intrarea în război a noului rege normand Wilhelm I năruie toate visele bizantinilor. Armata imperială este zdrobită la Brindisi. Apulia şi Campania sunt recuperate de la greci, iar papa este silit să recunoască anexiunile făcute de Roger II în peninsulă[59]. Umilitoarea înfrângere de la Brindisi a constituit finalul planurilor de recucerire ale lui Manuel. Acest atac bizantin nu a avut darul de a-i înspăimânta pe normanzi; din contră, cronicile ne povestesc că Bizanţul lupta mai mult cu armele diplomaţiei şi cu banii decât să folosească un număr mai mare şi bine pregătit de militari[60]. Imediat după înfrângere, Manuel se vede nevoit să încheie un tratat de pace cu Wilhelm I. Prin tratat, Wilhelm I se obligă să restituie prizonierii bizantini din războiul încheiat şi prada făcută în imperiu de către Roger II în 1147, iar Manuel se angajează să renunţe la orice pretenţie în Italia[61].

În deceniile următoare, relaţiile bizantino-normande au evoluat de la încercări de alianţă împotriva politicii expansioniste germane în peninsulă, consolidată şi de o alianţă matrimonială, la o ruptură făţişă. Expediţiile italiene ale lui Frederic Barbarossa, cu ameninţarea papalităţii şi chiar a regatului sicilian, au condus la apropierea bizantino-normandă în cadrul politicii occidentale a lui Manuel Comnenul. În aceste momente apare proiectul unei căsătorii între Maria, fiica basileului, cu noul rege Wilhelm II. Circumstanţele politice îl fac pe împăratul bizantin să se răzgândească. Acest afront adus regelui normand l-a determinat pe acesta din urmă să se gândească serios la reluarea ostilităţilor împotriva Bizanţului[62]. Masacrarea negustorilor din Constantinopol în anul 1182 a fost un alt motiv numai bun invocat de Wilhelm II pentru atacarea capitalei bizantine.

Politic, noul rege normand nu mai era legat de papalitate, ci de Imperiul german. Deja se decisese ca fiul lui Barbarossa, Henric VI, să moştenească regatul lui Wilhelm II, deoarece acesta nu avea copii. În octombrie 1184 s-a încheiat o alianţă matrimonială între Henric VI şi Constanţa de Sicilia, mătuşa şi moştenitoarea regatului lui Wilhelm II. Căsătoria, care are loc în 1186, avea ca obiectiv cucerirea Bizanţului. Dacă atacul asupra Constantinopolului ar fi fost încununat de succes pentru Wilhelm II, totul ar fi fost doar oferit pe tavă viitorului Henric VI, care fusese deja desemnat ca succesor al teritoriilor lui Wilhelm II[63].

Paradoxal, papalitatea nu a părut prea încântată de cucerirea Constantinopolului în aceste condiţii,

în ciuda dorinţei de uniune religioasă sub supremaţia papală. O ipotetică cădere a Bizanţului sub alianţa normando-germană ar fi constituit cu siguranţă un pericol de moarte pentru interesele papale în Italia[64].

Preparativele pentru atacul asupra Imperiului bizantin l-au preocupat pe Wilhelm II în prima jumătate a anului 1185. Eustathios de Thessalonic vorbeşte despre mulţimea armatei strânsă de regele normand: 80.000 de oameni, 5.000 de cavaleri, 200 de nave de război[65]. Pe lângă mercenarii angajaţi, Wilhelm II a recrutat o sumedenie de aventurieri de diferite naţionalităţi. Pe aceştia nu-i plătea în speranţa că va reuşi să supună oraşe şi astfel va lăsa oştenilor o parte din pradă. Flota era alcătuită în majoritate din corăbii ale piraţilor. Toate aceste elemente care alcătuiau armata normandă explică ororile pe care aveau să le comită în momentul cuceririi Thessalonicului.

Portul Dyrrachion a căzut foarte repede în mâinile normanzilor. Împăratul Andronic I Comnenul făcuse două greşeli capitale. Prima le-a permis normanzilor de a trece prin Macedonia spre Thessalonic, unde aceştia au reuşit să facă joncţiunea cu flota; prin cea de-a doua a încredinţat apărarea celui de-al doilea mare oraş al Imperiului unui incompetent, David Comnenul[66]. Acesta se temea mai mult de Andronic decât de normanzi şi ar fi preferat să cadă în mâinile acestora din urmă decât să se întoarcă la tiran. Eustathios îl acuză violent pe David pentru că ar fi trădat intenţionat oraşul. Cronicarul îi reproşează faptul că l-a minţit pe împărat în legătură cu situaţia oraşului, care ar fi fost foarte bine apărat şi nu ar fi dus nici lipsă de provizii. În momentul în care normanzii au reuşit să cucerească zidul de vest, David Comnenul a fost primul care a dezertat din faţa primejdiei[67].

Eustathios ne oferă şi o secvenţă care reflectă cel mai bine brutalitatea şi barbaria normanzilor în momentul prădării oraşului. Străzile erau atât de pline de cadavre încât nu se mai putea merge. Femeile, călugăriţele erau violate şi ucise, copiii decapitaţi în faţa părinţilor lor, bisericile au fost devastate şi oamenii care căutau adăpost înăuntrul lor măcelăriţi. Mormântul Sfântului Dimitrie, protectorul oraşului, a fost profanat. Soldaţii normanzi erau doar interesaţi după bijuterii, textile preţioase, parfumuri şi în rest ucideau la voia întâmplării. Incendiile provocate au înecat oraşul în fum peste câteva zile[68]. Acest tablou morbid şi cutremurător prezentat de Eustathios îl revedem în descrierile lui Choniates după cucerirea şi devastarea Constantinopolului de la 1204.

Spiritul aventurier al normanzilor îi face să rupă rândurile armatei în căutarea de noi prăzi. Epidemia izbucnită în rândul soldaţilor din cauza cadravelor aflate în putrefacţie face ca numărul victimelor să tindă spre 12.000, câte jumătate pentru fiecare tabără, după cum spune acelaşi Eustathios[69].

La Mosynopolis, unde o parte a armatei era în căutare de noi prăzi, are loc o înfruntare cu trupele imperiale conduse de Branas Alexios. Bizantinii reuşesc să obţină o victorie, care imediat va fi dublată de a doua, una decisivă de această dată. La Dimitriţa, în după-amiaza zilei de 7 noiembrie, Branas a atacat prin surprindere tabăra normandă. Retragerea dezorganizată a facilitat victoria bizantinilor[70]. Normanzii abandonează prada, precum şi oraşele cucerite, Thessalonic, Dyrrachion Corfu. Victoria răsunătoare a lui Branas a avut un larg ecou în Occident. În secolul XII, Wilhelm din Tyr scrie despre lupta de la Dimitriţa unde potrivit spuselor lui anumiţi greci, care se declaraseră paradoxal duşmani ai împăratului, l-au condus pe Wilhelm II în capcană. Un călugăr din vest scrie că Branas i-a păcălit pe oamenii lui Wilhelm II cu vorbe dulci, spunând că dacă vor dori să se retragă spre casă, o vor putea face în pace, iar armata imperială le va garanta securitatea[71]. Nicetas deplânge atacul Thessalonicului şi vede în el pedeapsa Divinităţii asupra bizantinilor, deoarece aceştia tolerau un tiran în fruntea lor şi anume pe Andronic. Oribilităţile produse de normanzi au fost la rândule pedepsite de Dumnezeu, prin strălucita victorie pe care a obţinut-o Isaac II Angelos[72].

Bizanţul reuşise sa supravieţuiască unuia dintre cele mai violente atacuri din istoria sa. La un secol distanţă de agresiunea lui Robert Guiscard, Imperiul bizantin s-a confruntat cu un nou atac normand, de data aceasta al lui Wilhelm II, care a reliefat încă o dată slăbiciunile Imperiului. Agresiunea normandă din 1185 nu a rămas fără rezultat. Insulele Kephalonia şi Zakynthos au intrat prin comitele Matteo Orsini, în posesia latinilor. Aceste cuceriri reprezintă prologul ocupării Imperiului bizantin de către occidentali. Insulele au fost supuse bisericii romane, însă abia după cruciada a IV-a[73].

Puternicul impuls pe care l-au dat normanzii, prin încercările repetate de a cuceri Bizanţul, nu s-au domolit odată cu decăderea regatului lor. Ambiţiile lor, la fel ca şi teritoriul, au fost moştenite de Henric VI. Ameninţarea la care fusese supus Bizanţul l-a făcut pe împăratul Isaac II să încheie o alianţă cu Saladin, inamicul regelui normand. Prin această alianţă, în Occident s-a vorbit din nou despre duplicitatea bizantinilor şi s-au creat premisele pregătirii cruciadei a treia.

Politica antibizantină a normanzilor marchează o etapă importantă în evoluţia raporturilor dintre Occidentul şi Orientul creştin. Odată cu aceasta începe conflictul armat al Apusului împotriva Bizanţului, care nu însemna pentru bizantini semnul vitalităţii sau forţa unei lumi în ascensiune. Pentru creştinii orientali devenise limpede faptul că aceste popoare "barbare" urmăreau scopuri ascunse pe care le nutreau în dorinţa lor de a îngenunchea Imperiul bizantin. Alianţa normanzilor cu papalitatea le-a dat de înţeles bizantinilor că la mijloc erau şi interesele Romei, deoarece Constantinopolul nu mai avea legătură cu Scaunul papal dupa schisma din 1054. Ascensiunea normanzilor nu era posibilă fără susţinerea papalităţii şi bisericii catolice peninsulare. Acestea i-au dat lui Guiscard binecuvântarea în toate întreprinderile sale antibizantine, începând cu recunoaşterea titlului său de duce de Apulia şi Calabria.

Acţiunile normanzilor în Balcani, continuare a cuceririlor lor sud-italiene, au o dublă semnificaţie în pregătirea cuceririi Constantinopolului. Mai întâi, se observă interesele materiale ale Occidentului în luarea capitalei bizantine, cel mai bogat oraş din creştinătate. Nu în ultimul rând, victoriile normande şi chinurile pe care le-au provocat bizantinilor au arătat factorilor politici latini slăbiciunile imperiului[74].

Atacurile repetate ale normanzilor îi tulbură pe creştinii din Răsărit care le interpretează ca semne ale unei trădări. Orice acţiune în care erau implicaţi şi normanzii au compromis în viziunea bizantinilor încercările creştinătăţii occidentale în serviciul credinţei comune. Pentru bizantinul de rând, agresiunea normandă a apărut ca o consecinţă a schismei bisericilor, a intereselor şi perfidiei pontificale, dar constituia şi preludiul cruciadelor care curând vor fi considerate cea mai gravă formă de agresiune occidentală. Rolul pe care l-au jucat normanzii în primele două cruciade, prin Bohemund şi Roger II, devastarea teritoriilor greceşti de către aceştia, încercările lor de supunere a Constantinopolului le-au confirmat şi întărit bizantinilor neîncrederea faţă de cruciade, aceste iniţiative pontificale militare cu totul străine faţă de concepţia bizantină despre război.

Note:

1. L. Leger, *Chronique dite de Nestor*, Paris 1884, p. 36.
2. Georg Ostrogorsky, *Geschichte des byzantinischen Staates*, München, 1963, p. 184.
3. Sibyll Kindlimann, Die *Eroberung von Konstantinopel als politische Forderung des Westens im Hochmittelalter,* Zürich, Fretz und Wasmuth Verlag, 1969, p. 19, cf. A. Vasiliev, *History of the Byzantine Empire*, p. 320.
4. Leon Diaconus, *Historiae VI*, Bonn, 1828, p. 105, cf. G. Ostrogorsky, op. cit., p. 236.
5. S. Kindlimann, *op. cit.,* p. 23.
6. Stelian Brezeanu, *O istorie a Bizanţului*, Bucureşti, 2004, p. 148.
7. S. Kindlimann, *op. cit*., p. 23.
8. L. Leger, *op. cit.,* p. 56.
9. G. Ostrogorsky, *op. cit.,* p. 264; Charles M. Brand, *Byzantium confronts the West 1180-1204*, Cambridge, 1968, p. 187.
10. Aimé du Mont-Cassin, *Ystoire de li Normant II*, p. 8.
11. Gaufredus Malaterra, *De rebus gestis Rogerii Calabriae et Siciliae comitis et Roberti Guiscardi Ducis fratris eius,* I, p. 39.
12. William de Apulia, *La geste de Robert Guiscard,* Palermo, 1961, p. 250
13. G. Schlumberger, *Deux chefs normands des armées byzantines au XIe siècle*, în: „*Revue histoire*", vol. 16, 1881, p. 292.
14. Sibyll Kindlimann, *op. cit*., p. 29, cf. *Lanfranci Appendix Migne*, col. 737.
15. Anna Comnena, *Alexiada*, Bucureşti, 1977, p. 31.
16. Aimé du Mont-Cassin, *op. cit*., p. 17.
17. G. A. Loud, *Byzantine Italy and the Normans, în: Byzantium and the West c. 850-1200*, edited by J. D. Howard-Johnston, Adolf M. Hakkert, Amsterdam, 1988, p. 217.
18. *Ibidem*, p. 219.
19. David C. Douglas, *The Norman Achievement 1050-1100*, London, 1972, p. 147, 149.
20. Walter Norden, *Das Papsttum und Byzanz. Die Trennung der beiden Mächte und das Problem ihrer Wiedervereinigung bis zum Untergang des byzantinischen Reiches (1453)*, Berlin, 1903, p. 30-35.
21. David Douglas, *op. cit*., p. 151.
22. John Godfrey, *1204. The Unholy crusade,* Oxford, New York, Toronto, Melbourne, 1980, p. 30.
23. Steven Runciman, *Schism*, p. 37, cf. David Douglas, *op. cit*., p. 155.
24. Aimé du Mont Cassin, *op.cit*, VII, p. 127.
25. *Ibidem,* p. 156.
26. *Ibidem*, p. 156.
27. William de Apulia, *op. cit.,* p. 243.
28. *Ibidem*, p. 244.
29. Gaufredus Malaterra, *op. cit.,* p. 49.
30. Aimé du Mont Cassin, *op.cit.*, p. 199.
31. G. A. Loud, *op. cit*., p. 220.

32. Helene Ahrweiler, *Ideologia politică a Imperiului bizantin*, Bucureşti, 2002, p. 72.
33. *Ibidem*, p. 72.
34. S. B. Daşkov, *Dicţionar de împăraţi bizantini*, Bucureti, 2000, p. 219.
35. Stelian Brezeanu, *op. cit.*, p. 207.
36. Gaufredus Malaterra, *op. cit*., p. 71; William de Apulia, *op. cit*., p. 282.
37. Aimé, *op.cit.*, p. 167, 196.
38. *Ibidem*, p. 53.
39. Gaufredus Malaterra, *op. cit*., p. 9.
40. Hanawalt, Emily, *William of Apulia's Gesta Robert Wiscardi and Anna Comnena's, Alexiad*, 1983, p. 198.
41. Stelian Brezeanu, *op. cit*., p. 207.
42. Walter Norden, *op. cit*., p. 52.
43. Stelian Brezeanu, *op. cit*., p. 208.
44. Sibyll Kindlimann, *op. cit*., p. 115.
45. David Douglas, *op. cit*., p. 159-160.
46. Stelian Brezeanu, *op. cit*., p. 208.
47. Sibyll Kindlimann, *op. cit*., p. 119.
48. *Ibidem*, p. 120.
49. Walter Norden, *op. cit*., p. 63-64.
50. Stelian Brezeanu, *op. cit*., p. 208.
51. Walter Norden, *op. cit.,* p. 64; Stelian Brezeanu, *op.cit.*, 1981, p. 139.
52. Stelian Brezeanu, *op.cit.*, p. 208-209.
53. Sibyll Kindlimann, *op. cit*., p. 135.
54. Charles Brand, *op. cit*., p. 144; John Godfrey, *op. cit*., p. 12-13.
55. Stelian Brezeanu, *op.cit.*, p. 144.
56. Sibyll Kindlimann, *op. cit*., p. 174.
57. Walter Norden, *op. cit*., p. 69.
58. Stelian Brezeanu, *op.cit.*, p. 208.
59. *Ibidem*, p. 209.
60. John Godfrey, *op. cit*., p. 12.
61. Stelian Brezeanu, *op.cit.*, p. 209.
62. Charles Brand, *op. cit*., p. 160; Stelian Brezeanu, *op.cit.*, p. 209.
63. Sibyll Kindlimann, *op. cit*., p. 197.
64. Walter Norden, *op. cit*., p. 115.
65. Eustathios, *Die Normannen in Thessalonike. Die Eroberung von Thessalonike durch die Normannen in den Augenzeugenschilderung des Erzbischofs Eustachios*, trad. Herbert Hunger, Graz, Wien, Köln, 1967, p. 28.
66. Nicetas Choniates, *Historia*, Graz, 1959, p. 119.
67. Eustathios, *op. cit*., p. 89-91.
68. *Ibidem*, p. 119-121, 122.
69. *Ibidem,* p. 140.
70. Nicetas Choniates, *op. cit*., p. 114.
71. Charles Brand, *op. cit*., p. 174.
72. Nicetas Choniates, *op. cit*., p. 180.
73. Walter Norden, *op. cit*., p. 116.
74. Stelian Brezeanu, *op.cit.*, p. 210.

Bibliography:

Leger, L., *Chronique dite de Nestor*, Paris 1884.

Ostrogorsky Georg, *Geschichte des byzantinischen Staates*, München, 1963.

Kindlimann Sibyll, Die *Eroberung von Konstantinopel als politische Forderung des Westens im Hochmittelalter*, Zürich, Fretz und Wasmuth Verlag, 1969, p. 19, cf. A. Vasiliev, *History of the Byzantine Empire.*

Leon Diaconus, *Historiae VI*, Bonn, 1828.

Brezeanu, Stelian *O istorie a Bizanţului*, Bucureşti, 2004.

Brand Charles M., *Byzantium confronts the West 1180-1204*, Cambridge, 1968.

Aimé du Mont-Cassin, *Ystoire de li Normant II.*

Malaterra Gaufredus, *De rebus gestis Rogerii Calabriae et Siciliae comitis et Roberti Guiscardi Ducis fratris eius*, I.

William de Apulia, *La geste de Robert Guiscard*, Palermo, 1961.

Schlumberger Georg, *Deux chefs normands des armées byzantines au XIe siècle*, în: „*Revue histoire*", vol. 16, 1881.

Comnena Anna, *Alexiada*, Bucureşti, 1977, p.31.

Loud, G.A., *Byzantine Italy and the Normans, în: Byzantium and the West c. 850-1200*, edited by J. D. Howard-Johnston, Adolf M. Hakkert, Amsterdam.

Douglas David, *The Norman Achievement 1050-1100*, London, 1972.

Norden Walter, *Das Papsttum und Byzanz. Die Trennung der beiden Mächte und das Problem ihrer Wiedervereinigung bis zum Untergang des byzantinischen Reiches (1453)*, Berlin, 1903.

Godfrey John, *1204. The Unholy crusade*, Oxford, New York, Toronto, Melbourne, 1980.

Ahrweiler Helene, *Ideologia politică a Imperiului bizantin*, Bucureşti, 2002.

Daşkov, S.D., *Dicţionar de împăraţi bizantini*, Bucureti, 2000, p. 219.

Hanawalt, Emily, *William of Apulia's Gesta Robert Wiscardi and Anna Comnena's, Alexiad*, 1983.

Eustathios, *Die Normannen in Thessalonike. Die Eroberung von Thessalonike durch die Normannen in den Augenzeugenschilderung des Erzbischofs Eustachios*, trad. Herbert Hunger, Graz, Wien, Köln, 1967, p. 28.

Choniates Nicetas, *Historia*, Graz, 1959, p. 119.